

<https://doi.org/10.31891/PT-2025-1-23>

УДК 159.92

Наталія РОМАНЮК

здобувачка вищої освіти,
Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0009-0000-5333-685X>
e-mail: romanatsha@ukr.net

Лариса ПОДКОРИТОВА

кандидат психологічних наук, доцент,
Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0000-0002-2242-2576>
e-mail: podkorytovaL@khmnu.edu.ua

В'ячеслав ГАВРИЛЬКЕВИЧ

кандидат психологічних наук, доцент,
Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0000-0001-9473-7844>
e-mail: havrylkevychv@khmnu.edu.ua

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗА ДОПОМОГОЮ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ГЛИНОЮ

У статті теоретично обґрунтовано роль образотворчої роботи з глиною у вдосконаленні комунікативних навичок дітей старшого дошкільного віку.

Розглянуто поняття «навички», «комунікація» та представлено розуміння поняття «комунікативні навички». Описано особливості становлення комунікативних навичок у дітей старшого дошкільного віку. Розглянуто поняття «ліплення», «образотворча діяльність», а також особливості глини як матеріалу для творчості. Показано, що глина – універсальний матеріал, який є ефективним для творчої роботи з дітьми старшого дошкільного віку. Робота з глиною знімає психічну напругу, яка часто заважає спілкуванню, зокрема при налагодженні міжособистісного контакту; сприяє саморозкриттю дитини, пізнанню дитиною себе й однолітків; дає привід для спілкування; допомагає отримати визнання від дорослих, що додає впевненості і бажання до подальшої комунікації з іншими.

Ключові слова: комунікативні навички, діти дошкільного віку, комунікація, навичка, образотворча діяльність, ліплення, глина.

**Natalia ROMANIUK, Larysa PODKORYTOVA,
Viacheslav HAVRYLKEYVYCH,**
Khmelnitskyi National University

THEORETICAL ANALYSIS OF THE PROBLEM OF IMPROVING COMMUNICATION SKILLS OF OLDER PRESCHOOL CHILDREN WITH THE HELP OF ARTISTIC ACTIVITY WITH CLAY

The article theoretically substantiates the role of art work with clay in improving the communication skills of older preschool children.

The concepts of «skills», «communication» are considered and the understanding of the concept of «communicative skills» is presented. The features of the formation of communicative skills in children of senior preschool age are described. The concepts of «sculpting», «visual activity», as well as the features of clay as a material for creativity are considered. It is shown that clay is a universal material that is effective for creative work with children of senior preschool age. Working with clay relieves mental tension, which often interferes with communication, in particular when establishing interpersonal contact; promotes self-disclosure by the child, the child's knowledge of himself and peers; gives an occasion for communication; helps to gain recognition from adults, which adds confidence and desire for further communication with others. Creative work with clay opens up great opportunities for solving specific tasks, among which we can highlight: the development of fine and gross motor skills; sensory stimulation; the formation of visual-spatial representations; the development of creative abilities; emotional response; making clay products contributes to: the development of intelligence; motivation for active participation in the socio-cultural space; increasing self-esteem; mastering communication skills.

In the context of the development of communication skills of older preschool children, clay is helpful due to the relief of mental tension, which is often an obstacle to the child's self-expression in communication, creating an atmosphere of play and creativity that is as natural as possible for the child

Prospects for further research consist in conducting an empirical study on the influence of creative work with clay on the improvement of communication skills in older preschool children.

Keywords: communicative skills, preschool children, communication, skill, visual activity, modeling, clay.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Проблема успішного формування комунікативних навичок людини в дитячому віці є актуальною для сучасного суспільства, оскільки здатність людини взаємодіяти з іншими людьми та успішно спілкуватися з ними починає розвиватися з дитинства. Людина з високим рівнем комунікативних навичок більш успішна, їй легше створити комфортне середовище для свого життя. Відтак, природного процесу розвитку комунікативних навичок сьогодні недостатньо – необхідно створювати нові та покращувати наявні методи розвитку та вдосконалення комунікативних навичок із урахуванням специфіки

розвитку сучасних дітей та реалій нашого часу. Особливого значення набуває дослідження комунікативних навичок у дітей старшого дошкільного віку, який характеризується, з одного боку, активним включенням дитини в групову комунікативну взаємодію з однолітками, з іншого – збагаченням досвіду спілкування з дорослими, що сприяє формуванню комунікативної готовності до шкільного навчання й подальшої соціалізації (Ю. Бистрова, К. Островська, Ю. Приходько, Л. Руденко, Т. Сак, В. Синьов, Є. Синьова, Л. Фомічова) [6].

Аналіз досліджень та публікацій

У науковій літературі досліджено окремі питання формування комунікативних навичок: особливості їх розвитку у дітей з особливими потребами вивчали: Л. Савчук, С. Тарасюк (у школярів із затримкою психічного розвитку), Л. Ханзерук (у дітей з дитячим церебральним паралічем), І. Гудим, І. Некрасова (у дітей із ослабленим зором).

У наукових працях дослідників, які працювали в галузі спеціальної психології та корекційної педагогіки, розкрито роль спілкування у становленні особистості дитини з розумовою відсталістю (Л. Виготський, В. Варянен, Л. Кузьмайце, Н. Коломинський); описано чинники, які перешкоджають спілкуванню (Н. Москоленко); з'ясовано психологічні умови формування соціально-комунікативної активності (С. Карпенчук, Н. Москоленко, Т. Пороцька, С. Тарасюк). У працях Н. Черноус, О. Титаренко, Н. Голованенко та ін., відзначено доцільність використання для розвитку комунікативності дітей методів арттерапії, зокрема пластичні матеріали.

Водночас систематизованих праць, присвячених особливостям використання пластичних матеріалів, зокрема глини, для розвитку комунікативних навичок дітей дошкільного віку нами не виявлено.

Формулювання цілей статті

Мета статті – теоретично обґрунтувати застосування образотворчої роботи з глиною для розвитку комунікативних навичок дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу

Одним з ключових понять дослідження є «комунікативні навички».

Навичка – дія, що внаслідок багаторазового повторення доведена до високого рівня досконалості і виконується на частково автоматизованому рівні. Завдяки навичками людина виконує дію

впевнено, швидко і точно без зайвих затрат фізичної і нервово-психічної енергії [5, с. 215].

Комунікація – це змістовна сутність соціальної взаємодії, характеризує структуру міжособистісних і ділових зав'язків між людьми, особливості обміну інформацією у людському спілкуванні [5, с. 172].

У нашому розумінні, комунікація – це взаємодія між суб'єктами спілкування, яких може бути два або більше. З одного боку, ця взаємодія потребує здатності адекватно починати спілкування, адекватно відповідати співрозмовнику та доносити до нього інформацію, так, щоб вона була для нього зрозумілою, тобто формулювати думку логічно, доступно, модифікувати висловлювання відповідно до культуральних особливостей співрозмовника. З другого боку, ефективна комунікація потребує здатності адекватно розуміти суть повідомлень співрозмовника.

Грунтуючись на цих поняттях і класифікації психічних явищ, ми пропонуємо таке визначення комунікативних навичок, яким послуговуємося у нашому дослідженні: комунікативні навички – це комплексні психічні новоутворення, які проявляються через частково автоматизовані комунікативні дії, що забезпечують легкість, впевненість, якість спілкування та водночас проявляються, розвиваються і вдосконалюються у спілкуванні. Вони включають комплекс дій, огляд яких, однак не становить задачу нашої публікації.

Комунікативні навички мають специфічні прояви на різних вікових етапах. Коротко розглянемо деякі їх особливості у дітей дошкільного віку.

На шостому році життя основною потребою дитини є потреба в комунікації та творчій активності, зокрема через гру. Відбуваються значні зміни в поведінці дітей: формується здатність до саморегуляції, зокрема у спілкуванні [4, с. 180].

З'являється здатність формувати моральні уявлення, що сприяє заміні імпульсивної поведінки на регульовану соціальними нормами. Дотримання цих норм стає необхідною умовою взаємодії з однолітками: без дотримання правил діти втрачають інтерес до спілкування з іншими. Важливим для розвитку комунікативних навичок старшого дошкільника є вдосконалення мовлення (м'язи артикуляційного апарату вже зміцнілі, можлива правильна вимова всіх звуків рідної мови). Зростає потреба старших дошкільників у спілкуванні з іншими дітьми, у спільних іграх і діяльності, що сприяє утворенню дитячого співтовариства. Однолітки стають цікавими як партнери в іграх та спільній практичній діяльності. Розвиваються міжособистісні стосунки,

взаємні симпатії та прихильності. Цим стосункам уже притаманна більша вибагливість і принциповість. Досі переважають одностатеві контакти, але водночас немає чіткого розмежування між ігровими вподобаннями між хлопчиками та дівчатами [4].

Отже, у дошкільному віці настає період активного інтересу до взаємодії. І роль дорослого тут полягає в тому, щоб допомогти дітям освоїти ефективні способи комунікації, враховуючи інтереси партнерів. Старші дошкільники змінюють своє ставлення до спілкування з дорослими: вони прагнуть привернути їхню увагу, залучити до розмови, щоб поділитися своїми знаннями, думками та враженнями. Спілкування з дорослим на рівних підвищує самооцінку дитини, допомагає їй відчувати дорослішання та вдосконалювати комунікативні навички [4; 6].

Попри те, що комунікативні навички у дітей дошкільного віку, на перший погляд, розвиваються природним шляхом, не у всіх дітей це відбувається легко. Таким чином, постає потреба у пошуку і розробці засобів ефективного вдосконалення комунікативних навичок дітей дошкільного віку. Серед таких засобів науковці й практики відзначають образотворчі.

Образотворча діяльність – це художня діяльність, створення образів через відображення світу в наочній формі засобами образотворчого мистецтва (живопису, ліплення тощо) за допомогою спеціальних зображувальних матеріалів і технік, і кінцевим продуктом чого є певний виріб (малюнок, скульптура тощо) [3, с. 201]. Вона є ефективним методом опосередкованої комунікації між психологом і дитиною. Візуальні образи, що виникають у процесі спонтанної творчості, є проекцією підсвідомих процесів особистості. Через малювання чи ліплення дитина відображає свої внутрішні переживання, а психолог отримує доступ до глибинних станів дитини й сприяє їх подальшому опрацюванню.

Психологи активно використовують ліплення у своїй практиці, тому що цей спосіб самовираження найбільш доступний дітям усіх вікових категорій [2]. Ліплення сприяє вираженню почуттів і емоцій, перенесенню внутрішніх переживань на зовнішні об'єкти, пошуку нових невербальних форм взаємодії з предметами навколишнього світу. Заняття ліпленням допомагають активним дітям стати більш спокійними. Ліплення також корисне для дітей, у яких є брак концентрації уваги, тривожність, труднощі зі сном, капризи і дратівливість.

За Енциклопедичним словником з арттерапії, *ліплення* – це процес створення, зображення об'ємних тривимірних образів із пластичних матеріалів, надання форми пластичному матеріалу

(пластиліну, глини, пластику, пластмасі тощо) за допомогою рук і допоміжних інструментів – стеків тощо [3, с. 165]. Для ліплення використовують переважно пластилін, глину та тісто. Все це тривимірні матеріали зі своїми специфічними особливостями та можливостями для застосування [3, с. 179]. Для роботи з дітьми дошкільного віку нас найбільше зацікавила глина.

Глина – це природний матеріал, що не має обмежень у використанні. Вона передбачає безпосередню роботу руками або за допомогою інструментів, вимагаючи певних фізичних зусиль і часу залежно від мети. Глина сприяє виникненню конкретних образів та асоціацій, пов'язаних із тілом та його органами, створюючи умови для тактильних і кінстетичних відчуттів. Контакт із глиною активує біологічно активні точки на долонях, що робить ліплення (особливо м'яття глини) ефективним самомасажем, який допомагає відновити внутрішню рівновагу та заспокоїтись. Безпосередня взаємодія з цим матеріалом знімає нервову напругу, сприяє відреагуванню емоцій і навіть змінам у переконаннях. Глина зазвичай викликає приємні почуття, глибокі переживання та прилив енергії, допомагає «заземлитися» [2].

Дуже влучно, на нашу думку, описала властивості глини в контексті її використання для розвивальної роботи з дітьми Н. Голованенко. Авторка зазначає, що глина є природним матеріалом, і образотворча робота з нею дає можливість налагоджувати контакт зі справжнім світом природи. Глина – це природний, неструктурований, пластичний тривимірний матеріал, що не вимагає спеціальних навичок для роботи з нею. Вона піддатлива, м'яка, і нею легко керувати. Цінним є і те, що її використання передбачає роботу безпосередньо руками, без підручних інструментів, і вимагає певних фізичних зусиль. Глина вважається ідеальним матеріалом для передачі емоцій і переживань людини, а сам процес роботи з глиною є цілющим. Глина використовується протягом всієї історії людства, тому при роботі з нею легко вийти на архетипний рівень, на рівень метафор. Крім цього, глина допомагає виразити досвід, який складно описати словами [2].

Глина – тактильно приємний матеріал, без різкого запаху, швидко набирає температуру тіла, легко змінює форму – все це робить цей матеріал дуже комфортним для дітей і водночас глибоко інформативним для психолога. За нашими спостереженнями, групова робота з глиною викликає позитивні емоції у дітей, вони починають активніше комунікувати і між собою, і з дорослими. Такий практичний досвід має наслідком зміцнення емоційної сфери дитини, сприяє

формуванню позитивного ставлення до людей та світу, сприяє більш глибокому розумінню себе, своїх думок, бажань тощо.

Ліплення з глини є однією з найбільш доступних технік пластиціювання. В арттерапії рекомендується працювати з цілим шматком глини, без фрагментації та монтажу фігури. Це дозволяє направити «моторну» енергію клієнта, підтримуючи цілісність і безперервність процесу [2, с. 80].

Фізичні зусилля, пов'язані з маніпуляцією глиною, допомагають знизити внутрішню напругу та сприяють вивільненню негативної енергії. Крім цього, робота з глиною стимулює розвиток дрібної моторики, художнього смаку, креативності та підтримує процеси самовираження і самоствердження дитини.

Вдосконалення комунікативних навичок за допомогою образотворчої роботи з глиною доцільно здійснювати у груповій формі. Основною метою групової творчої роботи є створення умов для внутрішньогрупової комунікації. В процесі групової образотворчої діяльності з глиною кожному учаснику пропонується продемонструвати свою роботу та поділитися своїми думками про неї. Рівень відкритості та відвертості під час самопрезентації залежить від особистісних особливостей дитини, а також від рівня довіри до групи та дорослого. Якщо дитина з якихось причин відмовляється розповідати, не варто наполягати. Натомість можна запропонувати учасникам вигадати історію про свій виріб і дати йому назву. Наприклад, почати розповідь можна такими словами: «Жила собі десь дівчинка, схожа на мене...» або «Жив собі колись хлопчик, схожий на мене...». Такий запропонований початок полегшує завдання вербалізувати внутрішній стан та підсилює ефект ідентифікації та проєкції. Завдяки розповіді дитини можна зрозуміти, кому вона співчуває, ким захоплюється, а кого засуджує. Це дозволяє сформувати уявлення про її інтереси, стосунки з іншими та труднощі, яких зазнає дитина [1].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Образотворча робота з глиною відкриває великі можливості для вирішення конкретних завдань, серед яких: розвиток дрібної та грубої моторики; сенсорна стимуляція; формування зорово-просторових уявлень; розвиток творчих здібностей; емоційне відреагування; виготовлення виробів із глини сприяє: розвитку інтелекту та творчих здібностей; підвищенню самооцінки; оволодінню комунікативними навичками. У контексті розвитку комунікативних навичок старших

дошкільнят глина є помічною завдяки зняттю психічної напруги, що часто перешкоджає самопрояву дитини у спілкуванні.

Перспективи подальших досліджень полягають у проведенні емпіричного дослідження щодо впливу образотворчої діяльності з глиною на вдосконалення комунікативних навичок у дітей старшого дошкільного віку.

Література

1. Березка С. В. Аналіз ефективності застосування арт-терапевтичних методів для психокорекції дітей із порушенням інтелектуального розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Психологічні науки. 2018. № 3 (1). С. 206-211.
2. Голованенко Н. С. Глинотерапія на сучасному етапі навчання й виховання: консультація для педагогів ЗВО. *Бібліотека методичних матеріалів*. URL: <https://salo.li/42cc7A6> (дата звернення: 19.11.2024).
3. Енциклопедичний словник з арттерапії / О. Л. Вознесеньська, О. М. Скар, О. А. Бреусенко-Кузнецов, О. О. Деркач, Л. В. Мова та ін.; [за заг. наук. ред. О. Л. Вознесеньської, О. М. Скар]. Київ: Золоті ворота, 2017. 312 с.
4. Методичні рекомендації до Освітньої програми для дітей від 2 до 7 років «Дитина» / наук. кер. проекту В.О. Огневюк ; наук. ред. Г. В. Беленька ; авт. кол.: Г. В. Беленька, О. Л. Богінч, В. М.Ветлугіна та ін. Київ : ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 352 с.
5. Психологічна енциклопедія / автор-упорядн. О. М. Степанов. Київ : Академвидав. 2006. 424 с.
6. Стрюк К. Ще раз про розвиток мовлення : Пріоритетні напрями розвитку мовленнєвої діяльності дошкільнят. *Дитячий садок*. 2004. № 47. С. 2-7.

References

1. Berezka S. V. Analiz efektyvnosti zastosuvannia art-terapevtychnykh metodiv dlia psykhokorektsii ditei iz porushenniam intelektualnoho rozvytku. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu*. Serii : Psykholohichni nauky. 2018. № 3 (1). S. 206-211.
2. Holovanenko N. S. Hlynoterapiia na suchasnomu etapi navchannia y vykhovannia: konsultatsiia dlia pedahohiv ZVO. *Biblioteka metodychnykh materialiv*. URL: <https://salo.li/42cc7A6> (data zvernennia: 19.11.2024).
3. Entsiklopedychnyi slovnyk z artterapii / O. L. Voznesenska, O. M. Sknar, O. A. Breusenko-Kuznietsov, O. O. Derkach, L. V. Mova ta in.; [za zah. nauk. red. O. L. Voznesenskoj, O. M. Sknar]. Kyiv: Zoloti vorota, 2017. 312 s.
4. Metodychni rekomendatsii do Osvitnoi prohramy dlia ditei vid 2 do 7 rokiv «Dytyna» / nauk. ker. proiektu V.O. Ohneviuk ; nauk. red. H. V. Bielienska ; avt. kol.: H. V. Bielienska, O. L. Bohinich, V. M. Vetlughina ta in. Kyiv : un-t im. B. Hrinchenka, 2016. 352 s.

5. Psykholohichna entsyklopediia / avtor-uporiadn. O. M. Stepanov. Kyiv : Akademvydav. 2006. 424 s.
6. Striuk K. Shehe raz pro rozvytok movlennia : Priorytetni napriamy rozvytku movlennievoi diialnosti doshkilniat. Dytiachyi sadok. 2004. № 47. S. 2-7.